

Slabší strana v nesezdaném soužití? Postavení rodiče primárně pečujícího o dítě

Lucie Straka*

Abstrakt: Článek se zabývá postavením druhů v nesezdaném soužití, se zaměřením na situaci, ve které se jeden z nesezdaného páru stal primárním pečovatelem o společné dítě či děti. Autorka si klade otázku, zda se primární pečovatel dostává v důsledku ekonomických dopadů péče do pozice slabší strany vůči svému druhovi. Autorka jmenuje a hodnotí faktory oslabující ekonomické postavení primárně pečujícího rodiče, jako například snížení jeho příjmového potenciálu, úroveň právní ochrany v nesezdaném soužití, společenské normy podporující tradiční rozdělení rodinných rolí nebo vliv emocionálních faktorů. Autorka se v závěru věnuje také otázce autonomie vůle jednotlivce a ochrany slabší strany, a to především ve vztahu k tomu, jaký prostor by v této oblasti měl – nebo neměl – zaujímat stát při právním zasahování do nesezdaných soužití.

Klíčová slova: nesezdané soužití, rovnost, ochrana slabší strany, autonomie vůle, rodičovství

Úvodem

Podoba rodinného života Evropanů prochází v posledních desetiletích změnami, které přinášejí nové právní výzvy. Ať hovoříme o klesajícím počtu uzavíraných sňatků, rostoucí rozvodovosti, nebo nárůstu nesezdaných soužití, sledujeme odklon od tradičního modelu manželství jako celoživotního závazku muže a ženy. Rodinné právo, historicky zaměřené na ochranu manželství,¹ tak usiluje o reflektování probíhajících změn. Jednou z poměrně nových právních výzev je postavení a ochrana lidí žijících v nesezdaném soužití. Tento článek se zaměřuje na postavení druhů žijících v nesezdaném soužití se společnými dětmi, zejména z hlediska možného vzniku slabší strany v důsledku rozdělení rodinných rolí a převzetí úlohy primárního pečovatele o dítě jedním z nesezdaného páru.

1. Svoboda a rovnost při soužití muže a ženy

Pojem slabší strana je neoddělitelně spjat s úvahami o svobodě a rovnosti jako základních principech právního řádu. Čl. 1 Listiny základních práv a svobod² stanoví, že *lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech*. Skutečnost, že Listina zakotvuje vedle svobody i rovnost, je mimo jiné odrazem toho, že bez rovnosti není svobody. To platí zejména pro osoby ve znevýhodněném postavení. Rovnost totiž úzce souvisí s principem autonomie vůle a ochranou slabší strany. Ačkoli se to může na první pohled jevit opačně, autonomie

* Mgr. Lucie Straka, doktorandka, katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, a právnička, advokátní kancelář Bruncko & Straka, advokáti s.r.o.

1 GOOSSENS, E. One Trend, a Patchwork of Laws. An Exploration of Why Cohabitation Law is so Different throughout the Western World. *International Journal of Law, Policy and The Family*. 2021, Vol. 35, No. 1, s. 1.

2 Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky.

vůle a ochrana slabší strany nejsou protichůdné principy. Ochrana slabší strany v případě nerovných aktérů, kteří spolu vstupují do právních vztahů, zajišťuje možnost *slabšího* uplatňovat svoji vůli a zájmy. Předpokladem prosazení zásady autonomie vůle je proto rovnost účastníků soukromoprávních vztahů, a to rovnost nikoliv formální, ale skutečná. Jak připomíná Zdeňka Králíčková, formální rovnost nezohledňuje odlišnosti mezi jednotlivci.³ Pokud formální rovnost poskytuje rovné podmínky, materiální rovnost se zabývá tím, zda jsou jednotlivci skutečně schopni tyto podmínky využít a dosáhnout stejných výsledků, a to s ohledem na jejich postavení, například sociální či ekonomické.

Michal Janoušek ve své disertační práci⁴ označuje nerovnost za stav, kdy obě strany nemají stejný přístup k jednotlivým složkám autonomie vůle. Podobně i František Zoulík dává ochranu slabší strany do souvislosti s rovností a vyjadřuje, že ochranu slabší strany nelze považovat za porušení zásady rovnosti subjektů, která je typická pro soukromé právo. Jde při ní o rozšíření této rovnosti z rovnosti formální na faktickou.⁵ Jan Hurdík a Petr Lavický předkládají, že rovnost a svoboda jsou spjaté, jelikož rovnost podmiňuje svobodu. Pokud aktéři nemají stejnou možnost prosazování vlastních zájmů, nejde ve skutečnosti o svobodu.⁶ Tolik k alespoň základnímu nastínění provázanosti svobody s rovností.

S otázkami, které se týkají rovnosti, autonomie vůle a ochrany slabší strany, se v rodinném právu často setkáváme v souvislosti s právem týkajícím se nezletilých, starších osob, osob s duševním onemocněním, ale i manželských či obecně partnerských soužití.⁷ Při bližším pohledu na evropský vývoj rovnosti mezi mužem a ženou v partnerských vztazích můžeme pozorovat zejména vyrovnávání jejich ekonomického postavení. Tento vývoj se přirozeně odehrával na poli manželského práva, jelikož historicky bylo manželství oproti dnešku značně více preferovanou i právně uznávanou formou soužití. Jens M. Scherpe v článku týkajícím se rodinného práva v Evropě⁸ krátce shrnuje, jak se v evropském prostředí vlivem lidskoprávních základů vyrovnávalo postavení mezi manželkou a manželem. Dělo se tak právě skrze vyrovnání jejich ekonomického postavení, které bylo nerovné v důsledku rozdělení rolí v rodině. Jens M. Scherpe cituje zajímavá rozhodnutí z Anglie a Walesu, která byla co do rovnoprávnosti manželů jednou z posledních zemí a kde změnu přinesla přirozeně judikatura. Ve věci *White v. White*⁹ došel soud k závěru, že rozdělení rolí mezi manželi nesmí zakládat nerovnost a zvýhodňovat jednu stranu. V pozdějších rozhodnutích ve věci *Miller v. Miller a McFarlane v. McFarlane*¹⁰ judikoval, že sdílení majetku je jedním z výrazů rovnosti mezi manžely, a když je manželství *u konce*, rozdělení majetku by mělo být rovnoměrné, pokud nejsou dobré důvody k opaku. Scherpe princip rovnosti manželů, včetně rovnosti při dělení majetku, považuje za jeden ze základních prvků evropského rodinného práva ve smyslu společných základních principů.

³ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Ochrana slabší smluvní strany v rodinném právu. *Právník*. 2011, roč. 150, č. 4, s. 366. Shodně i JANOUŠEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 10.

⁴ JANOUŠEK, M. Ochrana slabší smluvní strany v novém občanském zákoníku. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, s. 21.

⁵ ZOULÍK, F. Soukromoprávní ochrana slabší smluvní strany. *Právní rozhledy*. 2002, č. 3, s. 109–116.

⁶ HURDÍK, J. – LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 89.

⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Ochrana slabší smluvní strany v rodinném právu*, s. 366.

⁸ SCHERPE, J. M. Is There a "European Family Law"? *Victoria University of Wellington Law Review*. 2023, č. 54(1), s. 317–332.

⁹ Rozhodnutí Sněmovny lordů ve věci *White v. White* ze dne 26. 10. 2000, [2001] 1 AC 596(HL).

¹⁰ Rozhodnutí Sněmovny lordů ve věci *Miller v. Miller; McFarlane v. McFarlane* ze dne 24. 5. 2006, [2006] UKHL 24, [2006] 2 AC 618.

V minulosti se vlivu ekonomického faktoru na rovnost muže a ženy věnovalo také několik dokumentů vzniklých v rámci OSN,¹¹ zejména Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979.¹² Výbor OSN¹³ se v této souvislosti zabýval i nesezdaným soužitím, když ve svém doporučení uvádí, že rovnost postavení žen žijících v nesezdaných soužitích by měla být právem chráněna zejména v oblasti sdílení příjmů a majetku.¹⁴ Výbor identifikuje ekonomická rizika, která pro ženy představuje zánik nesezdaného soužití smrtí či jeho ukončením, a apeluje na zajištění jejich ekonomické ochrany ve jmenovaných situacích.¹⁵

Pokud se podíváme na vývoj rovnosti muže a ženy v partnerském soužití u nás, toho času tedy téměř výlučně v manželství, historická nerovnost se přirozeně odrážela i v právní úpravě. Obecný zákoník občanský z roku 1811 označoval muže za hlavu rodiny, která vede domácnost a manželce poskytuje podle svého jmění slušnou výživu (§ 91). Dle tohoto zákona platil zákonný princip odděleného majetku manželů. Například byla pro případ pochybností o vlastnictví uzákoněna vyvratitelná domněnka, že vlastnické právo bylo nabyto do vlastnictví muže (§ 1237). Dále platilo, že manžel má postavení zákonného zástupce manželky ohledně správy jejího výlučného majetku, pokud tomu manželka neodporovala.¹⁶ Změnu přinesl až zákon o právu rodinném z roku 1949, který mezi manželi zavedl zákonné společenství majetkové.¹⁷ Důvodová zpráva k tomuto zákonu zmiňuje potřebu zrovnoprávnění muže a ženy v manželství a slibuje změnu stavu, podle kterého žena nebyla považována za způsobilou ke správě vlastního jmění. Jak poukazuje Martin Šešina, zákon o právu rodinném vycházel z předpokladu, že na nabytí majetku mají zásluhy oba manželé, ať už výdělečnou činností obou, či jen jednoho, jehož výdělečná činnost se mohla uskutečnit a rozvíjet jen za podpory druhého manžela, který pečuje o děti a domácnost.¹⁸ Společenství jmění manželů, nebo jeho obdoby, postupně zakotvila celá řada evropských států.¹⁹ Martin Šešina považuje za společný jmenovatel těchto úprav potřebu zrovnoprávnit muže a ženu spojené manželstvím. A to i v oblasti majetku tak, aby jeden z páru (zpravidla manželka) nebyl hospodářsky závislý na druhém (a tím i – slovy autora – jemu *podřízený*).²⁰

¹¹ Organizace spojených národů je mezinárodní organizace založená v roce 1945. Je mimo jiné platformou pro diskusi svých 193 členských států o společných záležitostech a platformou pro nalézání společných řešení. Více dostupné z: <https://www.un.org/en/> [cit. 2024-03-12].

¹² Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rfp/dokumenty/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen-1971/>.

¹³ Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen je tvořen nezávislými odborníky, kteří monitorují implementaci úmluvy členskými státy. Více viz <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/introduction-committee> [cit. 2024-03-12].

¹⁴ Generální doporučení č. 21 Výboru OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1994 [online]. Organizace spojených národů, odst. 18. a 30. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>.

¹⁵ Generální doporučení č. 29 odst. 30. a 31. Výboru OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen z roku 2013 [online]. Organizace spojených národů. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FGC%2F29&Lang=en.

¹⁶ PSUTKA, J. 4. Exkurz do vývoje úpravy manželského majetkového společenství. In: PSUTKA, J. *Společné jmění manželů*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 9, marg. č. 9.

¹⁷ Ustanovení § 22 an. zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

¹⁸ ŠEŠINA, M. Společné jmění manželů, a co s ním? *Ad Notam*. 2017, č. 5, s. 15–17.

¹⁹ Pro přehled právních úprav je možné navštívit web <https://www.coupleseurope.eu/>.

²⁰ ŠEŠINA, M. *Společné jmění manželů, a co s ním?*, s. 15–17.

Pro možnost uplatnění autonomie vůle strany v soukromoprávních vztazích je tedy podstatné, do jaké míry je mezi účastníky nastolena rovnost, zda je alespoň v takové míře, která umožňuje oběma stranám reálně prosazovat své zájmy. Historický i mezinárodní náhled ukazují, že rovnosti mezi mužem a ženou v rámci jejich soužití bylo v určitých obdobích a kontextech dosahováno i prostřednictvím různých forem majetkového společenství a sdílení. Tyto úpravy mohly přispívat k vyvažování rolí, které jednotliví partneři v rodinném životě zaujímají, zejména v případech, kdy jeden z nich přebírá převážnou část péče o děti a domácnost.

2. Slabost v kontextu pojmu slabší strany

Než se mohou zabývat otázkou případné existence slabší strany v nesezdaném soužití, je nutné nejprve vymežit samotný pojem slabší strany. Splněním jakých charakteristik můžeme někoho označit za slabší stranu? Právní normy na ochranu slabší strany nalazeme v našem soukromém právu na několika místech. Typicky lze zmínit spotřebitele, zaměstnance, nájemce bytu, dlužníka nebo klienta v bankovních či pojišťovacích službách. V českém soukromoprávním kodexu je ochrana slabší strany jmenována jako jedna ze základních zásad. *Nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu.*²¹ Ani důvodová zpráva k občanskému zákoníku však příliš neosvětluje, podle jakých charakteristik rozpoznat slabší stranu: „*Kdo je slabší stranou, vyplývá z povahy věci všude tam, kde mezi stranami existuje faktická nerovnováha co do skutečné možnosti uplatnit a obhajovat soukromé zájmy.*“²² Přestože tedy je pojem slabší strany, případně slabší smluvní strany, v právních textech hojně užíván, je obtížné jej vymežit, a ani právní teorie nedává univerzální jednoznačnou definici.²³

Jak tedy chápeme onu *slabost*? Michal Janoušek charakterizuje *slabost* jako stav negativní rovnosti. Tedy jde o stav, kdy obě strany nemají stejný přístup k jednotlivým složkám autonomie vůle.²⁴ Tento autor výstižně konstatuje, že pokud se zabýváme otázkou slabší smluvní strany, je nutné se zabývat rozsahem smluvní svobody. Normy chránící slabší stranu totiž sledují cíl vyrovnat přístup ke smluvní svobodě obou stran.²⁵ Není tedy úkolem státu direktivně určovat obsah smluvního jednání, ale zajistit, aby měly obě strany rovný přístup k určování jeho obsahu.²⁶ Podobně i výše citovaní autoři, Jan Hurdík a Petr Lavický²⁷ či František Zoulík, poukazují na souvislost ochrany slabší strany s rov-

²¹ Ustanovení § 3 odst. 2 písm. c) zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

²² Důvodová zpráva k NOZ (konsolidovaná verze) [online]. Nový občanský zákoník. Ministerstvo spravedlnosti České republiky, s. 152. [cit. 2024-10-03]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>.

²³ K tomu např. ZOULÍK, F. *Soukromoprávní ochrana slabší smluvní strany*, s. 109–116. Shodně JANOUSEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v novém občanském zákoníku*, s. 21. Shodně BEJČEK, J. Některé důsledky zákonného a soudcovského ohledu na „slabou“ a „slabší“ vyjednávací pozici obchodního partnera. *Obchodněprávní revue*. 2011, roč. 3, č. 1, s. 10 an. Nebo i BEJČEK, J. Princip rovnosti a ochrana slabšího. *Právní fórum*. 2004, č. 4, s. 130.

²⁴ JANOUSEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 6–7. Michal Janoušek se v knize zaměřuje na závazkové smluvní vztahy. Zmiňované zákonitosti jsou ovšem uplatnitelné i při jednání druhá a družky o jejich budoucím majetkovém hospodaření a uspořádání.

²⁵ Ibidem, s. 13.

²⁶ Ibidem, s. 34, 101.

²⁷ HURDÍK, J. – LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*, s. 89.

ností.²⁸ Shodně i výše citovaná důvodová zpráva definuje slabost jako „*faktickou nerovnováhu co do skutečné možnosti uplatnit a obhajovat soukromé zájmy*“. Zjednodušeně řečeno, za *slabost* lze označit nemožnost jedné ze stran v rámci vyjednávání o obsahu společného právního jednání prosadit svoji vůli a své zájmy, a do stejné míry tento obsah určovat.

Jak shrnuje Michal Janoušek, příčiny *slabosti* vedoucí k nerovnému přístupu k autonomii vůle, respektive nemožnost její realizace ve stejném rozsahu, spočívají zejména v překážkách intelektuálních, ekonomických nebo informačních. Mohou mít ale původ i v jiných okolnostech, jako jsou například příbuzenství, náklonnost, vděčnost či neobratnost při vyjednávání.²⁹ V komentáři k občanskému zákoníku Michal Janoušek poukazuje na to, že zákonodárce zvláště chrání sociální status v podobě věku, rozumu a závislosti postavení. To jsou *slabosti*, které mohou vést k legitimaci zásahu zákonodárce do soukromoprávních vztahů.³⁰ Abychom mohli nějakou skupinu osob označit za slabší stranu pro dané interakce a vztahy, je nutné zkoumat, do jaké míry se daná *slabost* podílela na tom, že neměla rovnovážný přístup uplatnit své zájmy.³¹

Zdeňka Králíčková ve vazbě na ochranu slabší strany v rodinném právu vyslovuje hypotézu, že „*jakýkoli člověk, muž či žena, je slabší stranou, ať už má jeho ‚nevýhoda‘ původ v sociální pozici, hospodářské situaci či (ná)tlaku nebo záměrné neinformovanosti anebo dokonce lži či podvodu*“. Za slabší stranu příkladem považuje sociálně či hospodářsky znevýhodněného druhu při uzavírání předmanželské smlouvy nebo biologického otce domáhajícího se proti vůli matky určení otcovství.³² Za přílehlavý považuji příklad rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu,³³ který autorka v citovaném článku uvádí. Jednalo se o těhotnou snoubenku, která se smluvně vzdala svého zákonného práva na výživné. Spolkový ústavní soud otázku hodnotil ze dvou hledisek. Jaká byla vyjednávací pozice snoubenců a jaký faktický stav v důsledku smlouvy v manželství nastal.³⁴ Spolkový soud v citovaném rozhodnutí uvedl, že vůle stran vyjádřená ve smlouvě obvykle reflektuje spravedlivé vyvážení jejich zájmů. Pokud však práva a povinnosti vyplývající ze smlouvy představují břemeno pouze pro jednu ze stran a pokud byly strany ve výrazně nerovném vyjednávacím postavení, potom právo musí zabránit tomu, aby jedna strana byla zcela zbavena možnosti rozhodovat o svých záležitostech a dohoda byla výsledkem jednostranné dominance některého z manželů. Spolkový soudní dvůr na základě citovaného rozhodnutí změnil svoji dosavadní rozhodovací praxi. Opakovaně judikoval, že pokud manželé uzavřou smlouvu zjevně jednostrannou, znevýhodňující jednu stranu, aniž by to ospravedlňovaly individuální okolnosti, potom by autonomie vůle stran měla být omezena.³⁵

²⁸ ZOULÍK, F. *Soukromoprávní ochrana slabší smluvní strany*, s. 109–116.

²⁹ JANOUŠEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*, s. 7–8.

³⁰ JANOUŠEK, M. Komentář k § 3. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník*. 2. vydání (3. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2024, marg. č. 27.

³¹ JANOUŠEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v novém občanském zákoníku*, s. 127.

³² KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Ochrana slabší smluvní strany v rodinném právu*, s. 369.

³³ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ze dne 6. 2. 2001, FamRZ (2001) 343, a dne 29. 3. 2001.

³⁴ DETHLOFF, N. – KROLL, K. The Constitutional Court as Driver of Reforms in German Family Law. In: BAINHAM, A. (ed.). *The International Survey of Family Law*. 2006 Edition. Jordan Publishing Limited, 2006, s. 229 an.

³⁵ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora (BGH) ze dne 11. 2. 2004, FamRZ (2004) 601 et seq. Rozhodnutí Spolkového soudního dvora (BGH), 25. 5. 2005, FamRZ (2005) 1444 and 1449.

U nás lze zmínit podobné rozhodnutí soudů³⁶ o předmanželské smlouvě, kterou soudy hodnotily jako uzavřenou snoubenkou v tísní vyplývající z těhotenství, ekonomické závislosti, sociální situace a časového tlaku.

Slabost slabší strany tedy spočívá zejména v nerovné možnosti prosadit svou vůli a zájmy vůči straně druhé. Nerovnost může plynout z příčin intelektuálních, ekonomických nebo informačních, ale i z dalších jako je příbuzenství, náklonnost, vděčnost či neobratnost při vyjednávání. Na otázku *které „slabosti“ by právo mělo kompenzovat?* Michal Janoušek odpovídá, že pouze ty, které vyústily v omezení přístupu jedné ze stran ke smluvní svobodě.³⁷

3. Postavení rodiče primárně pečujícího o společné dítě v nesezdaném soužití

Jelikož se v tomto příspěvku zaměřuji na nesezdaná soužití s dětmi, vyvstává otázka, zda se v našem společenském a právním prostředí může rodič po narození dítěte do nesezdaného soužití dostávat do pozice slabší strany vůči druhému rodiči v důsledku péče o dítě.

Nutno předestřít, že nevycházím z toho, že by snad v každém nesezdaném soužití vznikala slabší strana. Z mého pohledu lze říci, že převážná část nesezdaných soužití je tvořena druhy, kteří se nacházejí ve vzájemně rovnocenném postavení, kdy případné nerovnosti nejsou natolik podstatné či komplexní, aby byly právně významné. Je vhodné také zdůraznit, že nerovnost, byť vyústila v existenci slabší strany, nebude zpravidla trvalá. Vzájemné postavení druhů se v průběhu vztahu přirozeně vyvíjí a mění, proto je nutné případné hodnocení činit k určitému období.

Je nutné vzít v úvahu i značnou variabilitu partnerských soužití, která mohou mít zcela odlišnou dynamiku soužití, jinak rozdělené role, na straně druhů mohou existovat rozdílné životní okolnosti, jako je zdravotní stav, rodinné zázemí, majetkové poměry či závazky plynoucí z předchozích vztahů, včetně péče o děti. Úvahy o vzniku slabší strany v rámci nesezdaného soužití *in concreto* by mohly být namísto nejen v případě soužití s dětmi, ale i soužití, ve kterém je jediným vlastníkem společně obývané nemovitosti pouze jeden z druhů, dále v situaci, kdy jeden z druhů celodenně pečuje o vážně nemocného příbuzného nebo sám trpí vážným onemocněním, případně pokud do vztahu vstupuje výrazně ekonomicky slabší druh či druh se sníženou pracovní schopností, a mnoho dalších životních situací. Ilustračně uvedu příklad mladého nesezdaného páru, se kterým jsem se pracovně nedávno setkala. V něm byl muž částečně invalidní po prodělaném onkologickém onemocnění, žena byla na rodičovské dovolené s jejich společným ročním synem a oba měli probíhající insolvenční řízení. V rámci takového soužití by hledání odpovědi na otázku, zda je někdo ve slabším postavení vůči druhému, a případně kdo, nebylo vůbec jednoznačné a snadné.

V tomto příspěvku se zaměřuji na poměrně úzce vymezenou skupinu nesezdaných soužití, ve kterých jeden z druhů převzal roli primárního pečovatele o společné dítě nebo děti, tedy ta soužití, ve kterých došlo ke konzervativnímu rozdělení rodinných rolí. Cílem je ověřit, zda lze některé statisticky významné rysy nesezdaných soužití s dětmi zobecnit

³⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 9. 2011, sp. zn. 22 Cdo 579/2010.

³⁷ JANOUŠEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*, s. 111.

natolik, aby bylo možné uvažovat o existenci slabší strany *in abstracto*, případně o jiných právně významných nerovnostech, které by mohly odůvodnit úvahy o zásadách do takových soužití ze strany práva. Za tímto účelem budu pečovatelské o dítě hodnotit pomocí následujících kritérií.

3.1 Sociologická data a společenské postoje

Tato část příspěvku zkoumá, zda je v českém kontextu možné identifikovat statisticky významné rozdíly v rozdělení rodinných rolí, zejména ve vztahu k péči o děti a domácnost. Pozornost je věnována jak empirickým údajům o reálném zapojení mužů a žen do nevýdělečných činností, tak i průzkumům veřejného mínění, které zachycují přetrvávající společenské představy a normy. Tyto informace tvoří důležitý rámec pro další úvahy o možném vzniku nerovností v rámci nesezdaného soužití.

Lidský život se odvíjí ve společenstvích, která jej ovlivňují. Každá společnost má své tradice, zvyky, obvykle se vyskytující sociální jevy a normy, které formují i naše vnímání rodinných a partnerských rolí. Rozdělení rodinných a pečovatelských rolí je často silně ovlivněno společenským kontextem, a ten je proto pro téma významný. Hubert Smekal, Katarína Šipulová nebo Barbara Havelková se k takovému bádání přiléhavě vyjadřují tak, že vzhledem k vlivu práva na společnost je pochopení a zohlednění společenskovešedního přístupu pro právní poznání důležité.³⁸

Pokud podrobněji projdeme dostupná empirická data, ukazují, že nejen³⁹ v českých rodinách převládá model, v němž jeden z rodičů přebírá hlavní odpovědnost za každodenní péči o děti a chod domácnosti. Jana Chaloupková na základě analýzy výzkumných dat z šetření ISSP uzavírá, že primárně tuto roli v současném českém kontextu zastává matka.⁴⁰ Statistiky ukazují, že k čerpání mateřské a rodičovské dovolené dochází v naprosté většině případů na straně pouze jednoho z rodičů, a to z více než 98 % na straně matky dítěte.⁴¹ S rostoucím věkem dítěte se podíl druhého rodiče na péči postupně zvyšuje.⁴²

Výzkum Sociálního ústavu AV ČR z roku 2006⁴³ ukázal, že více než 80 % z tisícovky respondentek uvedlo, že zajišťuje výlučně či převážně každodenní péči o děti. Podobné

³⁸ SMEKAL, H. – ŠIPULOVÁ, K. Empirický právní výzkum. *Jurisprudence*. 2016, č. 6, s. 32. HAVELKOVÁ, B. Co a jak psát aneb obrana badatelských výstupů v právu. *Jurisprudence*. 2016, č. 6, s. 16–17.

³⁹ BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – ĀNTERÅ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*. Cambridge: Intersentia, 2019, s. 55. OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj) ve své zprávě uvádí, že ve světě ženy stráví neplacenou práci (péči o domácnost, děti, starší členy rodiny) přibližně dvakrát více času než muži. Evropu nevyjímá. *Unpaid Care Work: The missing link in the analysis of gender gaps in labour outcomes* [online]. OECD Development centre, 2014. [cit. 2024-03-19]. Dostupné z: https://www.oecd.org/dev/development-gender/Unpaid_care_work.pdf.

⁴⁰ CHALOUPKOVÁ, J. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti [online]. *Sociologický časopis*. 2005, roč. 41, č. 1, s. 75. [cit. 7. 4. 2024]. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2005/01/04.pdf>.

⁴¹ Vybrané statistické údaje. Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [2024-01-30]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/vybrane-statisticke-udaje>.

⁴² PALONCÝOVÁ, J. – HÖHNE, S. *Současná česká rodina 2020–2022. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření*. Praha: RILSA, 2023. [online]. [cit. 2025-02-01]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cms/documents/7ba5d907-a2f3-94e6-b682-61a708780072/2023+Sl%C4%8Dov%C3%A1n%C3%AD+pr%C3%A1ce+a+rodiny.pdf>.

⁴³ HAMPLOVÁ, D. *Výzkum Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006* [online]. Sociologický ústav akademie věd ČR, v. v. i. [cit. 2024-01-31]. Dostupné z: https://asep.lib.cas.cz/arl-cav/cs/detail/?&idx=cav_un_epca*0043651.

závěry přinesl i výzkum Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí z roku 2005,⁴⁴ s více než tisíci respondenty s dětmi pod deset let, podle kterého běžný chod domácnosti, péči o děti a přípravu do školy zajišťoval ve zhruba třech čtvrtinách případů jeden rodič, přičemž v jedné pětině domácností zcela výlučně, jednalo se převážně o matky. Podobné závěry tyto výzkumy přinesly i v letech 2018–2022.⁴⁵ Zpráva o rodině z roku 2023 dochází k podobným zjištěním, přičemž uvádí, že více dětí v rodině činí dělbu rolí více *ostřejší*.⁴⁶

Kromě reálné distribuce péče vypovídají výzkumy i o přetrvávajících kulturních vzorcích. Průzkumy z let 1994–2006⁴⁷ ukázaly, že výrazná část společnosti zastávala názor, který popsané rozdělení rolí mezi muže a ženy podporuje. Výzkumy veřejného mínění z posledních let potvrzují, že určité činnosti, jako péče o děti, vaření či úklid, jsou stále vnímány jako typické *ženské činnosti*.⁴⁸ Nicméně lze pozorovat nárůst postojů směrem k rovnoměrnějšímu rozložení činností.⁴⁹ Podobné výsledky vykazuje i sociologické šetření zadané Vládou ČR – Odborem lidských práv a ochrany menšin z roku 2016 s tisícovkou respondentů obou pohlaví napříč věkovými skupinami.⁵⁰ Zajímavé výsledky přinesl výzkum *Současná česká rodina 2020–2022*, dle kterého se více než polovina rodičů domnívá, že by matka dvouletého dítěte žijící s jeho otcem neměla vůbec pracovat, přičemž necelá druhá polovina se shoduje na částečném úvazku. Otcové by měli v podobné situaci stát mimo pracovní trh pouze podle 3 % dotázaných.⁵¹ Dle Zprávy o rodině z roku 2023 by nicméně muži uvítali, kdyby mohli omezit výdělečnou činnost ve prospěch času s dětmi.⁵²

Popsaný stav podporuje i institucionální podpora péče o nejmenší děti, která je omezená – do zařízení péče je v České republice zapsáno přibližně 9 % dětí do tří let, zatímco průměr v EU činí 34,3 %. Nedostatečná kapacita mateřských škol se každoročně odráží ve vysokém počtu zamítnutých žádostí o přijetí.⁵³

⁴⁴ ISSP Rodina a gender role 2002 a ISSP Rodina a zdraví 2011/2012. International Social Survey Programme. Data za roky 2002, 2012. Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.

⁴⁵ KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, N. – NEŠPOROVÁ, O. – SVOBODOVÁ, K. *Rodiny s dětmi v letech 2018–2022* [online]. Praha: RILSA, 2023. [cit. 2025-02-01]. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_528.pdf.

⁴⁶ PALONCYOVÁ, J. – HÖHNE, S. – KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, N. – SVOBODOVÁ, K. – VIDOVIČOVÁ, L. *Zpráva o rodině 2023* [online]. Praha: RILSA, 2023, s. 144–145. [cit. 2025-02-01]. Dostupné z: https://www.rodiny.cz/wp-content/uploads/2024/09/vz_548.pdf.

⁴⁷ HÖHNE, S. *Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace. Část 3, Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku* [online]. Praha: VÚPSV, 2006, s. 15. [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_239.pdf.

⁴⁸ *Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině – únor 2016* [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i. [cit. 2024-02-07]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2029/f9/ov160315b.pdf. *Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině – únor 2020* [online]. Tisková zpráva. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i. [cit. 2024-02-07]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5181/f9/ov200331.pdf.

⁴⁹ *Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině – duben/květen 2024* [online]. Tisková zpráva. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i. [cit. 2025-02-01]. <https://cvvm.soc.cas.cz/images/articles/files/5837/ov240711.pdf>.

⁵⁰ *Trendy sociálně politických mechanismů ovlivňujících genderové vztahy* [online]. Vláda ČR – Oddělení lidských práv a ochrany menšin, 2016, s. 12, 30–36. [cit. 2024-03-19]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Trendy_PPm_FINAL.pdf.

⁵¹ PALONCYOVÁ, J. – HÖHNE, S. *Sladování práce a rodiny. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*, s. 53.

⁵² PALONCYOVÁ a kol. *Zpráva o rodině 2023*, s. 146.

⁵³ *Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030* [online]. Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR, 2021, s. 24–25 [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/Strategie_rovnosti_zen_a_muzu.pdf.

Výše popsané shrnují Jana Paloncyová a Sylva Höhne ve zprávě z výzkumných šetření tak, že dlouhá rodičovská dovolená, nízká dostupnost péče o děti do tří let a hodnotové orientace české společnosti vedou k upevňování modelu, v němž je muž živitel a žena hlavní pečující.⁵⁴ Na tento model reaguje i současná důchodová reforma.⁵⁵

V posledních letech lze sledovat snahy o podporu rovnějšího zapojení obou rodičů – například prostřednictvím otcovské dovolené, zkrácených úvazků či aktuálně novely týkající se zajištění péče o děti starší tří let, které nebyly přijaty do spádové školky.⁵⁶ Jak upozorňují Kamila Svobodová a Anna Šťastná, změny v oblasti kulturních hodnot probíhají obecně pomalu a dělba rolí v rodině tak změnám mnohdy odolává.⁵⁷

Na základě uvedených dat lze konstatovat, že v české společnosti je běžné, že jeden z rodičů – nejčastěji matka – přebírá výraznější podíl péče o dítě, často v návaznosti na dostupné institucionální podmínky, pracovní možnosti a společenská očekávání. Jak výstižně komentuje Martin Kornel, například aktuální právní úprava výživného neprovdané matky v občanském zákoníku vychází z předpokladu genderové role muže „chleboďárce“ a role ženy jako „pečovatelky“.⁵⁸ Souhlasím s kritikou citovaného autora ohledně nevhodnosti takového rozlišování, neboť uměle fixuje tradiční modely bez ohledu na realitu konkrétních případů. Přestože uvedenou úpravu považuji za nesprávnou a nevyváženou, její podoba odráží u nás hluboce zakořeněné představy o dělbě rolí v rodině.

3.2 Příjmový potenciál druhá a družky

Pokud se páru narodí dítě, vyžaduje zejména v prvních měsících a letech života zvýšenou potřebu péče. Oba rodiče však mají omezené množství času, a tak dojde-li k investování nějakého objemu času do péče o společné dítě, promítne se to zpravidla do omezení pracovní činnosti. Pokud k tomuto omezení dojde pouze či převážně na straně jen jednoho rodiče, nutně dochází k podstatnému zhoršení jeho schopnosti generovat příjem pracovní činností. Mariola Pytliková v této souvislosti zmiňuje, že soustavně pracující člověk bude mít pravděpodobně vyšší příjem oproti tomu, jehož práce je přerušovaná.⁵⁹ V našem prostředí je rodičovský příspěvek nejčastěji čerpán do tří let věku dítěte.⁶⁰

⁵⁴ PALONCYOVÁ, J. – HÖHNE, S. *Sladování práce a rodiny. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*, s. 78.

⁵⁵ *Důchodová reforma pro rodinu* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2025. [cit. 2025-04-24]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/duchodova-reforma-pro-rodinu>.

⁵⁶ Zákon č. 84/2025 Sb., kterým se mění zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

⁵⁷ SVOBODOVÁ, K. – ŠŤASTNÁ, A. Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku [online]. *Fórum sociální politiky*, 2010, č. 4, s. 2. [cit. 2024-12-12]. Dostupné z: https://vupsv.cz/wp-content/uploads/2021/03/Svobodova-Kamila-Rozdeleni-genderovych-rolí-mezí-rodiči-malých-děti-v-Ceske-republice-a-na-Slovensku.-FSP_c.-4-2010.pdf.

⁵⁸ KORNEL, M. Výživné neprovdané matky (a otce) a otazníky kolem něj. *Právní rozhledy* [online]. 2024, č. 15–16. Beck-online.cz. [cit. 2025-02-07].

⁵⁹ PYTLIKOVÁ, M. *Rozdíly ve výši výdělků ve vztahu k mateřství a dítěti v rodině* [online]. *Studie (Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu)*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, 2015. [cit. 2024-02-07]. Dostupné z: <https://idea.cerge-ei.cz/studies/2015-11-rozdily-ve-vysi-vydelku-ve-vztahu-k-materstvi-a-diteti-v-rodine>.

⁶⁰ HÖHNE, S. Změny v čerpání rodičovského příspěvku v demografických souvislostech [online]. *Demografie*, 2017, 59, s. 5–22. [cit. 2024-01-30]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/docs/107508/9b58e671-56de-5fc2-d1ec-d50288de9aab/H%C3%B6hne.pdf?version=1.0>.

Z analýz Ministerstva práce a sociálních věcí vyplývá, že hlavním příjmem českých domácností jsou mzdy, následované příjmy z podnikání (60–70 %). Důchody z vlastnictví tvoří pouze okolo 5 % příjmů.⁶¹

Pokud se podíváme na průměrnou hrubou mzdu za 1. čtvrtletí roku 2024 ve výši 43 554 Kč⁶² (tj. asi 34 500 Kč v *čistém*) a porovnáme ji s výší peněžité pomoci v mateřství, která je měsíčně ve výši 70 % vyměřovacího denního základu po dobu prvních šesti měsíců po narození dítěte, a výši rodičovského příspěvku při jeho rozložení do tří let věku dítěte ve výši 10 000 Kč měsíčně, potvrzuje takové porovnání pokles příjmů primárního pečovatele o dítě.

Naznačený pokles příjmů se odráží ve výsledcích českých sociologických výzkumů, které ukazují na pokles mezd žen oproti mzdám mužů v reprodukčním věku. Tento rozdíl roste zejména po 30. roce věku a nejvyšší hodnoty, tj. 27 %, dosahuje mezi 35–39 lety.⁶³ Výzkumy potvrzují i souvislost mezi počtem dětí v domácnosti a genderovými rozdíly ve mzdách. V roce 2012 činil genderový rozdíl v příjmech u bezdětných 15 %, u osob s jedním dítětem 20 %, se dvěma dětmi 32 % a třemi a více 36 %.⁶⁴ Na pokles mzdy ženy úměrný počtu dětí ukázalo i šetření *GPG a rodičovství 2020*.⁶⁵ V této souvislosti je někdy zmiňován pojem tzv. *motherhood penalty* označující pokles příjmů v případě mateřství.⁶⁶

S ohledem na skutečnost, že přerušení pracovní činnosti ve prospěch péče o dítě se dle výše citovaných výzkumů týká převážně žen, odráží se důvod snížení příjmů z pracovní činnosti v datech týkajících se jejich zaměstnanosti ve vazbě na rodičovství. Bezdětné ženy ve věku 25–49 let participují na trhu práce z 90 %, s narozením dítěte participace klesá na necelých 20 %.⁶⁷ Podobné výsledky plynou z dat Úřadu vlády ČR, dle kterých ve věkové skupině 25–34 let jsou příčinou ekonomické neaktivity žen pečovatelské povinnosti v 84 % případů, ve skupině 35–44 let pak v 70 %. Rozdíl v zaměstnanosti žen s dítětem mladším šesti let a žen bez dětí činil v roce 2017 celých 48,3 procentních bodů.⁶⁸ Novější data z let 2020–2022 ukazují, že pečují-li ženy o dvouleté nebo mladší dítě, radí se k výdělečně činným minimálně (asi 1/5), zato s dítětem tří až pětiletým je na trhu práce aktivních téměř 80 % žen.⁶⁹

⁶¹ *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2023* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2024-11-13]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225504/Anal%C3%BDza+v%C3%BDvoje+p%C5%99%C3%ADjm%C5%AF+a+v%C3%BDdaj%C5%AF+dom%C3%A1cnost%C3%AD+%C4%8CR+v+roce+2023.pdf/a1921b20-d1f9-367a-94f9-e7a6d092d36c?t=1719294043981>. Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v 1. pololetí 2024 [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2024-11-13]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/9054252/Anal%C3%BDza+v%C3%BDvoje+p%C5%99%C3%ADjm%C5%AF+a+v%C3%BDdaj%C5%AF+dom%C3%A1cnost%C3%AD+%C4%8CR+v+2Q+2024.pdf/13672777-eb94-30ab-6d51-7a30b2cdf695?t=1730964888332>.

⁶² *Průměrná hrubá měsíční mzda v 1. čtvrtletí 2024* [online]. Český statistický úřad. [cit. 2024-11-13]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/stc/prumerna-hruba-mesicni-mzda-v-1-ctvrtleti-2024>.

⁶³ PYTLIKOVÁ, M. *Rozdíly ve výši výdělků ve vztahu k mateřství a dítěti v rodině*, s. 1, 9–10.

⁶⁴ Tamtéž, s. 16.

⁶⁵ VOHLÍDALOVÁ, M. – KRÍŽKOVÁ, A. – POSPÍŠILOVÁ, K. *Genderové rozdíly v odměňování a rodičovství: možnosti inovace ISPV* [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., 2023. [cit. 2024-02-07]. https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/genderove_rozdily_v_odmenovani_a_rodicovstvi.pdf.

⁶⁶ VOHLÍDALOVÁ, M. – KRÍŽKOVÁ, A. – POSPÍŠILOVÁ, K. *Genderové rozdíly v odměňování a rodičovství: možnosti inovace ISPV*, s. 14–16.

⁶⁷ PYTLIKOVÁ, M. *Rozdíly ve výši výdělků ve vztahu k mateřství a dítěti v rodině*, s. 10–16.

⁶⁸ *Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030*, s. 24–25.

⁶⁹ HÖHNE, S. – PALONCOVÁ, J. *Ekonomické podmínky domácností: Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“* [online]. Praha: RILSA, 2023, s. 11. [cit. 2025-04-24]. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_544.pdf.

3.3 Právní rámec

Pro zvážení, v jaké zejména ekonomické pozici je u nás rodič primárně pečující o dítě v rámci nesezdaného soužití, je nutné uvážit i právní rámec. Na tomto místě není mým cílem podávat obsáhlé hodnocení všech právních aspektů nesezdaného soužití, ale učinit základní přehled *defaultního* právního nastavení, tedy takového, které se uplatní, pokud si druh a družka neupraví poměry jinak.

V nesezdaném soužití zásadně každý z páru nabývá do svého výlučného vlastnictví. Ustanovení o společném jmění manželů se nepoužije ani analogicky.⁷⁰ Druh a družka mohou nabývat společně do spoluvlastnictví. Musí k tomu směřovat jimi vyjádřený úmysl, protože neexistuje domněnka spoluvlastnictví pro nesezdané.⁷¹ Jinak nabývat do vlastnictví bude vždy ten, kdo právně jedná, např. uzavírá kupní smlouvu. Ten bude v praxi pravděpodobně plnit i platební povinnost.

Nesezdaný pár nemá vzájemnou vyživovací povinnost. Zákon zná pouze jednu specifickou situaci, kterou je výživné neprovdané matky, která má vůči otci společného dítěte právo na výživu a současně na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem.⁷² Výše výživného by měla pokrýt všechny odůvodněné potřeby matky, a to v přiměřeném rozsahu, po dobu dvou let od narození dítěte.

Dle zákonné posloupnosti druh a družka dědí v druhé či třetí dědické třídě jako *osoby žijící se zůstavitelem ve společné domácnosti nejméně po dobu jednoho roku*. Pokud druh-zůstavitel měl děti (společné, nebo např. z jiného vztahu), potom dědí děti v rámci první dědické třídy, a druh či družka ze zákona vůbec nedědí. Neprovdaná matka zůstavitelova dítěte může ze zákona po zůstaviteli nabýt majetek i na základě ustanovení o právu některých osob na zaopatření. Zákon jí však přiznává pouze právo na slušnou výživu, a to jen do konce šestého týdne po porodu.⁷³

Omezení pracovní činnosti z důvodu péče o společné dítě se promítá do nižšího vyměřovacího základu pro výpočet důchodu.⁷⁴ Z analýzy Ministerstva práce a sociálních věcí vyplývá o 13,5 % nižší výše průměrného starobního důchodu žen oproti mužům.⁷⁵ Na uve- dené reagovalo tzv. výchovné pro primárně pečujícího rodiče.⁷⁶ Nově i důchodová reforma, podle níž se u prvních dvou dětí za dobu jejich prvních tří let života může vycházet pro výpočet důchodu primárního pečovatele z průměrné mzdy v ČR.⁷⁷ Manželé mají dle přijaté důchodové reformy účinné od ledna 2025 i možnost tzv. společného vyměřovacího základu.⁷⁸ Druhoví či družce také nenáleží v případě úmrtí druhého vdovský či vdovecký důchod.

⁷⁰ Neexistuje zákonné pravidlo, které by vznik společného jmění stanovilo, srov. rovněž usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 11. 2010, sp. zn. 28 Cdo 2666/2010.

⁷¹ Srov. náleze Ústavního soudu ze dne 7. 3. 2006, sp. zn. I. ÚS 562/05.

⁷² Ustanovení § 920 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Dle mého názoru je nutné citované ustanovení vykládat tak, že právo na výživu by v případě otce výlučně pečujícího o dítě mladší dvou let, náleželo i otci vůči matce.

⁷³ Ustanovení § 1666 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁴ Ustanovení § 33 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁵ *Rozdílná úroveň důchodů mužů a žen* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2024-03-28]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/968547/Duchody_pecujicich__uvodni_informace__podklady.pdf/97f9c541-1c92-8e33-2189-39eba400db5b.

⁷⁶ Ustanovení § 34a zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁷ *Důchodová reforma pro rodinu*, 2025.

⁷⁸ Ustanovení § 18a, § 18b zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

3.4 Subjektivní faktory

Při hodnocení *síly* či *slabosti* pozice druhá či družky nelze opomenout specifikum, které je charakteristické pro rodinné právo obecně. Rodinněprávní záležitosti se oproti ostatním civilním záležitostem vyznačují větší mírou citové a emoční angažovanosti zainteresovaných osob. Již citovaný Michal Janoušek v knize věnované právním aspektům pozice slabší strany jmenoval jako možné příčiny *slabosti* mimo jiné příbuzenství, náklonnost či vděčnost.⁷⁹ Rozhodování ohledně právních kroků v záležitostech týkajících se partnerského vztahu, rodiny nebo dětí budou často ovlivněny subjektivními faktory, jako jsou city k druhému, vděk nebo touha dětí či po úplné rodině pro společné děti na straně některého z druhů.

3.5 Dílčí závěr

Z analýzy dat lze uzavřít, že v partnerských soužitích se společnými dětmi dochází v nezanedbatelném počtu případů k rozdělení rodinných rolí, což se zpravidla promítá do oslabení ekonomického postavení primárního pečovatele. Tuto roli dle analyzovaných dat častěji přebírá žena. Právní rámec nesezdaným soužitím poskytuje jen omezenou ochranu a jmenované nerovnosti zpravidla nijak systematicky nevyvovává.

Dospívám k závěru, že v nesezdaném soužití, v němž jeden z druhů přebírá roli primárního pečovatele o společné dítě, mohou vznikat podmínky pro takové ekonomické oslabení primárního pečovatele vůči druhému, že jej bude možné označit za slabší stranu v rámci soužití. Nicméně, vzhledem k variabilitě forem soužití, míry zapojení rodičů do péče, majetkovým nebo zdravotním poměrům, závazkům z předchozích vztahů a mnoha dalším proměnným nelze dovodit existenci slabší strany *in abstracto* pouze na základě faktu, že jeden z rodičů primárně pečuje o dítě (podobně jako je tomu například u ochrany spotřebitele). S jistotou můžeme omezitelnosti tak lze hovořit o zvýšené pravděpodobnosti vzniku slabší strany *in concreto*, přičemž vždy bude záležet na okolnostech konkrétního vztahu v konkrétní situaci.

Zjištění o ekonomické zranitelnosti primárně pečujícího druhá v některých formách nesezdaného soužití však považuji za významná natolik, že otevírají prostor k přemýšlení, jak na takové situace může (či má) reagovat právo. V následující části se věnuji teoretickému vyvažování mezi zájmem na podpoře slabší strany a respektem k autonomii vůle druhů ve vazbě na zásahy ze strany státu.

4. Ochrana slabší strany a autonomie vůle – právní dilemata nesezdaného soužití

Otázka, zda a jak právně reagovat na nerovnosti v rámci nesezdaného soužití, naráží na dvě zásadní hodnoty: ochranu slabší strany a respekt k autonomii vůle. Druh a družka spolu žijí ve faktickém vztahu, avšak záměrně nevstoupili do právního svazku. Jedná se o vyjádření jejich představy o společném životě. Jakákoli právní úprava tak vstupuje do prostoru, který si pár nezvolil regulovat. Argument, že každý měl možnost uzavřít manželství, a tedy právní ochranu získat, se v odborné debatě objevuje opakovaně.

⁷⁹ JANOUŠEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*, s. 7–8.

Lze uvést Norsko, kde v roce 2021 ministerstvo odmítlo sjednocení právní úpravy manželů a nesezdaných práv s poukazem na nutnost existence alternativy k manželství.⁸⁰ Podobně *Scottish Law Commission* ve zprávě z roku 2020 akcentuje význam autonomie a možnost se právnímu svazku vyhnout s argumentem, že být spousta párů vědomou volbu nesezdat se nečiní, někteří mohou mít své důvody.⁸¹ Ve starší zprávě z roku 1992 *Scottish Law Commission* vyslovuje, že právo upravující nesezdaná soužití by nemělo narušovat svobodu rozhodnutí nevstoupit do manželství, ale mělo by být omezeno na zmírnění dopadů, které se jeví jako příliš *tvrdé* či nespravedlivé.⁸² Souhlasím s tímto postojem, stejně jako s postojem *Law Commission for England and Wales* v doporučení z roku 2007, ve kterém Komise doporučuje právně upravit některé aspekty nesezdaného soužití. Současně však uvádí, že by mělo být přihlédnuto k tomu, že nesezdaní, nebo minimálně jeden z nich, nechtěli vstoupit do manželství. Zejména lze souhlasit s tím, že jedna věc je kompenzovat nerovné dopady vzájemného vztahu, ale zcela jiná je nahlížet na nesezdané stejně, jako by pár manželství uzavřel.⁸³ Debata v tomto duchu probíhala před novelizací v roce 2003 i ve Švédsku, kde právní úprava nesezdaného soužití existuje od roku 1987. Švédský zákonodárce výslovně vychází z principu, že respekt ke svobodné volbě páru nevstoupit do manželství musí být zachován a právní zásahy mají být omezeny pouze na nezbytné ekonomické otázky, ve kterých převládá potřeba chránit slabšího.⁸⁴ Zkušenosti jmenovaných států ukazují, že i při uznání potřeby chránit slabší stranu lze trvat na prioritě autonomie. Lze zmínit například i Quebec, který – přestože všechny provincie Kanady rozšířily manželská práva vzájemné podpory na nesezdané druhy, některé i práva majetková – nechce s odkazem na autonomii osob vztahovat úpravu manželství na ty, kteří k tomu neprojeví vůli.⁸⁵

Samotné rozhodnutí vstoupit do manželství, a tím zejména i sdílet s druhým příjmy a ztráty v rámci společenství jmění, je zásadní a komplexní životní rozhodnutí. Rozsah zásahů do soukromoprávních vztahů je nutné pečlivě vážit.

Respekt k autonomii vůle má nicméně své limity. Jak poukazují někteří autoři,⁸⁶ samotná námitka nepřípustnosti omezení svobodné volby by mohla být uplatněna na jakýkoli případ právní úpravy, která upravuje faktický stav, nikoli vědomé právní jednání. Nesezdané soužití totiž nevzniká vždy na základě svobodné, informované a rovné volby, navíc i s vědomím právních důsledků z toho plynoucích.⁸⁷ Často jde o kompromis, někdy

⁸⁰ MANDIJA, L. The New Norwegian Inheritance Act. In: BRINIG, M. *International Survey of Family Law*. Intersentia, 2021, s. 386.

⁸¹ *Aspects of Family Law: Discussion Paper on Cohabitation* [online]. Scottish Law Commission, 2020, s. 21. [cit. 2025-01-30]. Dostupné z: https://www.scotlawcom.gov.uk/files/1115/8270/8061/Aspects_of_Family_Law_-_Discussion_Paper_on_Cohabitation_DP_No_170.pdf.

⁸² SUTHERLAND, E. 'The Easing of Certain Legal Difficulties': Limited Legal Recognition of Cohabitation Under Scots Law. In: ATKIN, B. (eds.). *The International Survey of Family Law 2011 Edition*. Family Law, 2011, s. 336.

⁸³ Cohabitation: The Financial Consequences of Relationship Breakdown [online]. *Law Commission*, s. 69. [cit. 2025-01-21]. Dostupné z: https://cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f.s3.amazonaws.com/uploads/sites/30/2015/03/lc307_Cohabitation.pdf.

⁸⁴ ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. et al. *Nordic cohabitation law*. Cambridge: Intersentia, 2015, s. 15.

⁸⁵ BAILEY, M. Unmarried cohabitation in Quebec. In: ATKIN, B. *The International Survey of Family Law*, 2014, s. 34.

⁸⁶ ASLAND, J. – BRATTSTRÖM, M. – LIND, G. – LUND-ANDERSEN, I. et al. *Nordic cohabitation law*, s. 12.

⁸⁷ ANTOKOLSKAJA, M. 50 Years of Developments in Family Law in the Westernised World. *International Survey of Family Law*, 2023, s. 85.

jen jednoho z páru, nebo o výsledek nerovných vyjednávacích pozic či socioekonomických okolností. Nutně se nemusí jednat o plánované rozhodnutí, ale o stav, který postupně z daného vztahu vyplyne. Například Polsko speciální normy pro nesezdané nemá s tím, že si nesezdaní druzi vybrali žít v neformálním svazku a stát by měl respektovat jejich volbu. Někteří tamní autoři nicméně oponují, že jeden z nesezdaného páru se často vzdá kariéry, aby se staral o rodinu, nevznáší nároky, aby se vyhnul konfliktu. Při ukončení soužití mu však právo nedává ekonomickou ochranu, což hodnotí jako příliš tvrdé a dovozují potřebu alespoň minimální ochrany.⁸⁸ Podobné úvahy, tedy že neformalizovat svazek nemusí být vědomé rozhodnutí páru, případně může být rozhodnutím pouze jednoho z páru, uvádí i Jens M. Sherpe⁸⁹ nebo William Sutherland, který upozorňuje, že většina párů nečiní *vědomé* rozhodnutí ohledně právních důsledků soužití, nicméně někteří takové rozhodnutí *vědomě* činí. Jejich autonomie by dle Williama Sutherlanda mohla být respektována tím, že by jim bylo umožněno vyloučit se z výchozího právního režimu.⁹⁰ Tone Sverdrub situaci, kdy jeden z páru, který manželství třeba i preferuje, je postaven před rozhodnutí akceptovat neformální podobu vztahu nebo vztah ukončit, výstižně nazývá zdánlivou svobodou volby obou druhů.⁹¹ Otázka dle ní nemá být položena tak, zda pár má svobodnou volbu vstoupit do manželství, ale zda daný druh či družka tuto možnost individuálně mají. Také Masha Antokolskaia poznamenává, že neformalizování svazku není vždy o zamýšlené, svobodné a společné volbě, ale o nedostatku informací nebo nerovné vyjednávací síle druha a družky.⁹²

Z těchto důvodů některé právní řády zavádějí minimální právní důsledky pro tzv. kvalifikovaná soužití – tedy vztahy trvající několik let nebo vztahy se společnými dětmi. Dlouhodobé soužití nebo společné rodičovství obvykle vytváří závazky – ekonomické, pečovatelské i emocionální. Oslabení postavení pečujícího druha je v těchto případech nejen reálné, ale i předvídatelné. Komise pro evropské rodinné právo⁹³ dochází k tomu, že zejména s ohledem na péči o děti a domácnost se jeden z druhů *může* dostat do *finančně slabšího postavení*.⁹⁴ Tyto situace označuje za typicky vyžadující zvláštní pozornost a doporučuje zesílení právní ochrany.⁹⁵ Rozdělení rodinných rolí bylo právně významné i pro Spolkový soudní dvůr ve výše citovaném rozhodnutí, když pro notářskou praxi uzavírání předmanželských smluv stanovil, že snoubenci mají uvádět osobní a majetkové poměry,

⁸⁸ STĘPIEŃ-SPOREK, A. – SYLWESTRZAK, A. – BALWICKA-SZCZYRBA, M. Some remarks on cohabitation in Poland. In: ATKIN, B. *The International Survey of Family Law*, 2015, s. 247–258.

⁸⁹ SCHERPE, J. M. *The Present and Future of European Family Law*. Edward Elgar Publishing, 2016, s. 71, 73.

⁹⁰ *Report on Cohabitation*. Scottish Law Commission, 2022, s. 19–20. [cit. 2025-02-04]. Dostupné z: https://www.scotlaw.com.gov.uk/files/4916/6781/8178/Cohabitation_Report_and_draft_Bill.pdf.

⁹¹ SVERDRUB, T. Statutory Regulation of Cohabiting Relationships In The Nordic Countries. Recent Developments and Future Challenges. In: BOELE-WOELKI, K. – DETHLOFF, N. – GEPHART, W. *Family Law and Culture in Europe. Developments, Challenges and Opportunities*. Cambridge: Intersentia, 2014, s. 67.

⁹² ANTOKOLSKAIA, M. Economic Consequences of Informal Heterosexual Cohabitation from a Comparative Perspective: Respect Parties' Autonomy or Protection of the Weaker Party? In: VERBEKE, A. L. – SCHERPE, J. M. – DECLERCK, CH. – HELMS, T. – SENAEEVE, P. *Confronting the Frontiers of Family and Succession Law*. Cambridge: Intersentia, 2012, s. 48.

⁹³ Commission on European Family Law (CEFL). Komise byla založena v roce 2001 a sestává se z akademických pracovníků z různých evropských zemí, zejména familíaristů a komparatistů. Více viz <https://ceflonline.net/>.

⁹⁴ BOELE-WOELKI, K. – FERRAND, F. – GONZÁLEZ-BEILFUSS, C. – ÄNTERÄ-JAREBORG, M. – LOWE, N. – MARTINY, D. – TODOROVA, V. *Principles of European Family Law Regarding Property, Maintenance and Succession Rights of Couples in de facto Unions*, s. 71.

⁹⁵ Ibidem, s. 55.

včetně plánovaného typu manželství. Tedy zda budou hospodařit v tradičním modelu, nebo modelu *dva příjmy žádné děti*.⁹⁶ Takový požadavek podporuje premisu, že *síla* či *slabost* postavení druhá a družky může ovlivnit, do jaké míry je každý z nich *zatížen* nevýdělečnou činností jako je péče o děti. Tento závěr vyjadřuje i OSN v Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen,⁹⁷ i někteří čeští autoři.⁹⁸ Z právního hlediska proto není překvapivé, pokud se uvažuje o přiměřené úpravě v otázkách výživy, bydlení či vypořádání i mimo manželský rámec.

Za významný znak slabší strany v rámci skupiny interakcí a vztahů (v právním slova smyslu) považujeme faktickou nerovnováhu v možnostech prosazovat a uplatňovat své zájmy. Analyzovaná situace nesezdaného páru se společným dítětem může v ekonomické oblasti vytvářet nerovnováhu značnou. Mohli bychom si říci, že partnerský vztah je o vzájemné podpoře, sdílení či rovnosti, a spoléhat na spravedlivý a vyrovnaný výsledek jednání druhá a družky o majetkových otázkách. Jak připomíná Michal Janoušek, v utopickém světě bychom jistě našli dvě rovné strany, které by perfektně využily své autonomie vůle a vyjednaly zcela vyvážená práva a povinnosti. V utopickém světě však nežijeme. Reálně jsou mezi stranami hledajícími vzájemný konsenzus značené rozdíly (a to i mezi stranami v partnerském vztahu – pozn. aut.). Ochrana slabší strany tak vychází z reálného světa, ve kterém vyjednávají strany s fakticky nerovnými možnostmi, silou nebo prostředky.⁹⁹ Jan Hurdík a Petr Lavický se k tomuto vyjadřují tak, že aby bylo dosaženo rovné svobody jednání dle vlastní vůle, nebude stačit právní úprava s minimem omezení, předpokládající, že si aktéři vždy mohou sjednat obsah dle vlastních potřeb a zájmů. To by fungovalo v případě, že oba aktéři mají shodné či podobné vyjednávací síly a pozice.¹⁰⁰

Přesto musí každé právní řešení v této otázce zachovat vysokou míru opatrnosti a zdrženlivosti. Právní úprava, která by fakticky znemožňovala druhovi a družce rozhodnout se nesdílet jmění nebo by jim ukládala komplexní práva a povinnosti, o jejichž existenci nikdy neprojeví zájem, je hraničně nevhodná. Takový zásah by nevyváženě upřednostňoval ochranu před autonomií a mohl by připomínat přístup, který právní řád uplatňoval v dobách státního paternalismu, například v Československu po roce 1948, který se vyznačoval předpokladem, že stát ví lépe než jednotlivec sám, co je v jeho nejlepším zájmu.¹⁰¹

Závěrem lze shrnout, že právní reakce na nerovnosti v nesezdaném soužití musí být diferencovaná a promyšlená, nikoli plošná či vedená předem danou hodnotovou představou o tom, jak by měl partnerský vztah vypadat. Tam, kde existuje dlouhodobé soužití, rozdělení rodinných rolí a společné děti, shledávám zdrženlivý a přiměřený právní zásah

⁹⁶ DETHLOFF, N. – KROLL, K. *The Constitutional Court as Driver of Reforms in German Family Law*, s. 232.

⁹⁷ Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.

⁹⁸ HAVELKOVÁ, B. – CIDLINSKÁ, K. Genderové aspekty neúspěchu českých návrhů zákonů upravujících náhradní výživné na dítě [online]. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2020, roč. 11, č. 1, s. 60–73. [cit. 2024-02-13]. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2010/01/07.pdf>.

⁹⁹ JANOUŠEK, M. *Ochrana slabší smluvní strany v občanském zákoníku*, s. 36.

¹⁰⁰ HURDÍK, J. – LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*, s. 95.

¹⁰¹ ANTOKOLSKAJA, M. V. Nové ruské rodinné právo. Sborník materiálů z konference International Society of Family Law (ISFL). *Právní praxe*, 1999, č. 2–3, s. 142. Dále rozvádí KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Ochrana slabší smluvní strany v rodinném právu*, s. 362–377.

jako legitimní a potřebný. Nikoli jako náhradu manželství, ale jako nástroj citlivého vyrovnaní disproporcí, které z tohoto modelu vyplývají. Vždy je však třeba vážit míru zásahu a pečlivě zvažovat, zda daná úprava podporuje rovnost bez popření autonomie. Právní ochrana slabšího nesmí být vykoupena ztrátou práva páru rozhodnout, že si určité právní důsledky přát prostě nebudou. Domnívám se, že i v českém právním prostředí by bylo vhodné otevřít odbornou diskusi o míře a formách právní reakce na vzrůstající počet ne-sezdaných soužití, zejména s ohledem na výše popsané situace.

The Weaker Party in Unmarried Cohabitation? The Position of the Parent Primarily Caring for a Child

Lucie Straka

Abstract: The article addresses the position of individuals in unmarried cohabitation, focusing on situations where one member of the couple has become the primary caregiver for their child or children. The author explores whether, as a result of the economic consequences of caregiving, the primary caregiver assumes the position of a weaker party in relation to their cohabiting partner. The article identifies and evaluates factors that may weaken the economic standing of the caregiving parent, such as reduced earning potential, the level of legal protection available in unmarried cohabitation, prevailing social norms supporting traditional gender roles, and the impact of emotional factors. In conclusion, the author also reflects on the principle of individual autonomy and the concept of protecting the weaker party, particularly in relation to the appropriate scope of state intervention in the legal regulation of unmarried cohabitation.

Keywords: unmarried cohabitation, equality, protection of the weaker party, autonomy of will, parenthood